

# Avpolitiser universiteten!

| av Christopher Lagerqvist

Självständiga fristående universitet och forskare som kan vara samhällets självkritiska spegel är centrala för dess fortbestånd. Den insikten bör prägla riksdagens forskningspolitiska beslut i höst.

**S**VENSK HÖGRE UTBILDNING och forskning har under senare år politiserats alltmer. Det har betydelse att det blivit svårare för universiteten att styra över sina verksamheter och bygga upp långsiktigt hållbara forskningskompetenser. Den här utvecklingen måste brytas. Det behövs en renässans för ämnesmässig kvalitet och återupprättande av samhällets "självkritiska spegel" (den oberoende samhällsgranskningen). Grunden för en sådan politik måste utgöras av kraftigt ökade anslag och forskningsfrihet. Sex områden är särskilt angelägna att lyfta fram och försvara under höstens forskningspolitiska diskussioner i riksdagen. Kan vi förvänta oss att de borgerliga partierna gör det?

#### FORSKNINGSPOLITIK – INTE REGIONALPOLITIK

Nyligen uttryckte rektor för Uppsala universitet, professor Bo Sundqvist, sin oro över att anslagen till högre utbildning och forskning har minskat i takt med att antalet studenter ökat. Sundqvist är också bekymrad över att regering och riksdag inte lyssnar på universiteten – trots att dessa "uppbär högre förtroende än våra folkvalda" (SvD Brännpunkt den 23/6 2004).

Sundqvists samlade bild är korrekt, men borgerligheten bär inte ansvar för utvecklingen. Den röd-gröna majoriteten i riksdagen har tydligt signalerat att högre utbildning ska handla mer om kvantitet och regionalpolitik än om kvalitet och internationellt förankrad forskningspolitik. Resurserna borde gå till de forskningsmiljöer som står sig bäst internationellt.

Vi måste komma ihåg att universitetens främsta uppgift är att bedriva världsledande forskning och utbildning. Höga krav ställs på våra idrottslandslag. Motsvarande krav bör gälla för våra "intellektuella landslag". Därför bör originell och "intellektuellt provokativ" forskning stimuleras ytterligare.

Att årligen tillföra 7,5 miljarder, som Sundqvist föreslår, borde vara lätt att svälja, men frågan är om det räcker. En jämförelse mellan Uppsala universitet och Europas två ledande universitet – Oxford och Cambridge – visar att de två sistnämnda har omkring fyra gånger så mycket pengar per student. Sundqvists vädjan om mer resurser verkar således utgå från en

miniminivå, för att klara dagens nivåer i framtiden, och inte från ambitionen att genomföra en intellektuell storsatsning. Kanske är Sundqvists mål lite väl defensivt?

Det råder dock ingen tvekan om att ökade "fakultetsanslag" måste prioriteras. Genom trygga anställningar med gynnsamma villkor garanteras långsiktigt framgångsrik forskning. Samtidigt förstärks förutsättningarna för inom-vetenskapliga kvalitetsbedömningar, vilka idag motverkas av dagspolitiska trender.

#### SATSA PÅ FORSKARUTBILDNING

Gedigna forskarutbildningar är centrala för att forskningens kvalitet inte ska försämrats på sikt. Därför bör flertalet av förslagen i betänkandet "En Ny Doktorsutbildning – kraftsamling för excellens och tillväxt" (SOU 2004:27) avvisas. Forskarutbildningen är den enda av dagens svenska utbildningar som är internationellt

**Forskarutbildningen är den enda av dagens svenska utbildningar som är internationellt erkänd.**

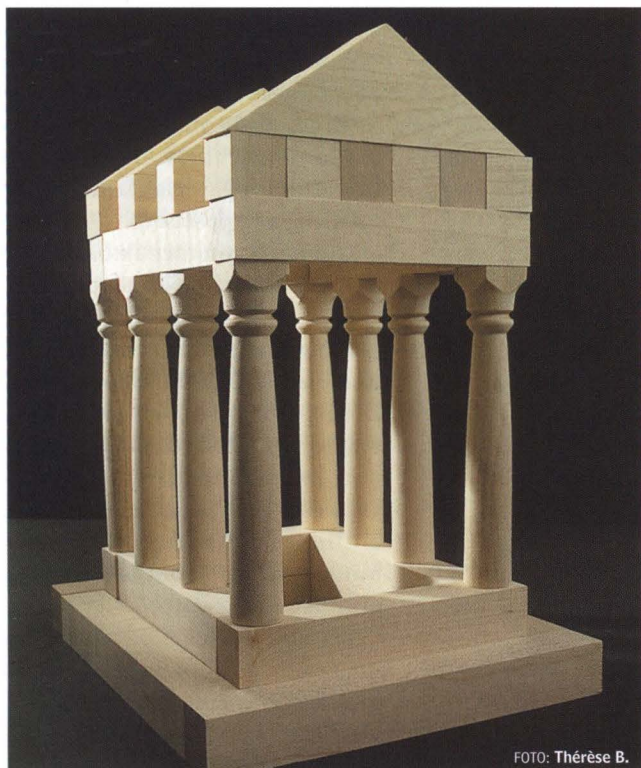


FOTO: Thérèse B.

### Hur bygger man moderna lärdomstempel?

erkänd. Trots detta vill socialdemokratin äventyra utbildningens kvalitet genom att minska forskarutbildningens längd från fyra till tre år och därigenom försvåra möjligheterna för våra forskare att konkurrera internationellt efter avslutad utbildning.

Framför allt tre argument bör lyftas fram för ett bibehållande av en fyraårig forskarutbildning. För det första tar en avhandling ofta fem år att färdigställa – trots att förbättringar rörande handledningen har gjorts under de senaste sex åren för att göra utbildningen fyraårig. Att mot denna bakgrund argumentera för att ytterligare förkorta forskarutbildningen, är varken realistiskt eller ansvarsfullt.

En av Bolognaprocessens politiska ambitioner är att ta upp konkurrensen med USA. Målsättningen välkomnas av forskare och doktorander runtom i landet. Att det i USA vanligtvis tar sex år att färdigställa en avhandling, är ytterligare ett gott argument mot att förkorta den svenska forskarutbildningen till tre år.

För det tredje har Sverige valt en annan utbildningsmodell än de fåtal europeiska universitet som har lång erfarenhet av treåriga forskarutbildningar. De sistnämnda universiteten satsar stort på kvalificerad handledning och ämnesförankring under grundutbildningen i syftet att få intellektuellt självgående studenter redan under kandidatnivån. Resultatet blir studenter som kan skriva avhandlingar på tre år. I Sverige saknas dessa

resurser. Här ökar handledningen istället successivt under utbildningen för att intensifieras först under forskarutbildningen, så att nyexaminerade doktorer kan bedriva forskning på egen hand.

En förkortad svensk forskarutbildning skulle leda till kännbara kvalitetsförsämringar. Orsaken till att socialdemokratin ändå väntas föreslå en förkortad utbildning är att näringsliv och offentlig sektor sägs efterfråga fler ”doktorer”. Problemet är bara att man inte redovisar någon analys som belägger detta påstående. Utbyggda och internationellt kvalitetssäkrade magisterutbildningar kan förse både näringsliv och offentlig sektor med kunniga akademiker. Forskarutbildningens syfte måste däremot vara att utbilda forskare.

#### KVALITET VS KVANTITET

Grundutbildningens kraftiga expansion har resulterat i en sämre utbildning. Anslagen per student har minskat i takt med att antalet studenter har ökat. Grundutbildningens forskningsförankring har, enligt Högskoleverkets siffror, minskat under 1990-talets andra hälft. Detta belyser Sundqvist i skriften ”Högre utbildning och forskning under det senaste decenniet – en statistisk undersökning”.

Det är alltså en förstärkt grundutbildning som behövs och inte en försämrad forskarutbildning! Varje student, redan under grundutbildningen, skall skolas i kritiskt tänkande samt aktivt medverka i forskningsprojekt och (om än i mindre omfattning) bidra till att utveckla forskningsfronten. Det förefaller lönsamt att satsa på gedigna grund-, magister- och forskarutbildningar. Då får vi självständiga studenter och forskare som är attraktiva på arbetsmarknaden och kan konkurrera internationellt. Dessa tankegångar saknas i den socialdemokratiska utbildningsfabriken.

Högre utbildning och forskning är internationell till sin natur. Kvaliteten på hemmaplan bedöms allt oftare i internationella sammanhang. Trots detta handlar socialdemokratiens internationaliseringsarbete mer om att man åker utomlands än om vad man de facto lär sig genom sin utlandsvistelse. Även på detta område handlar det om kvantitet istället för kvalitet. Samarbetet med de främsta universiteten i världen bör öka, eftersom detta möjliggör fler originella resultat.

En politik för framtidens högre utbildning och forskning bör sträva efter internationell legitimitet och inte vara föremål för regionalpolitiska överväganden.

#### RÄTTVIS ANTAGNING

Samtidigt som kvalitetsförstärkningar genomförs bör bedömningen av studenternas meriter och färdigheter reformeras.

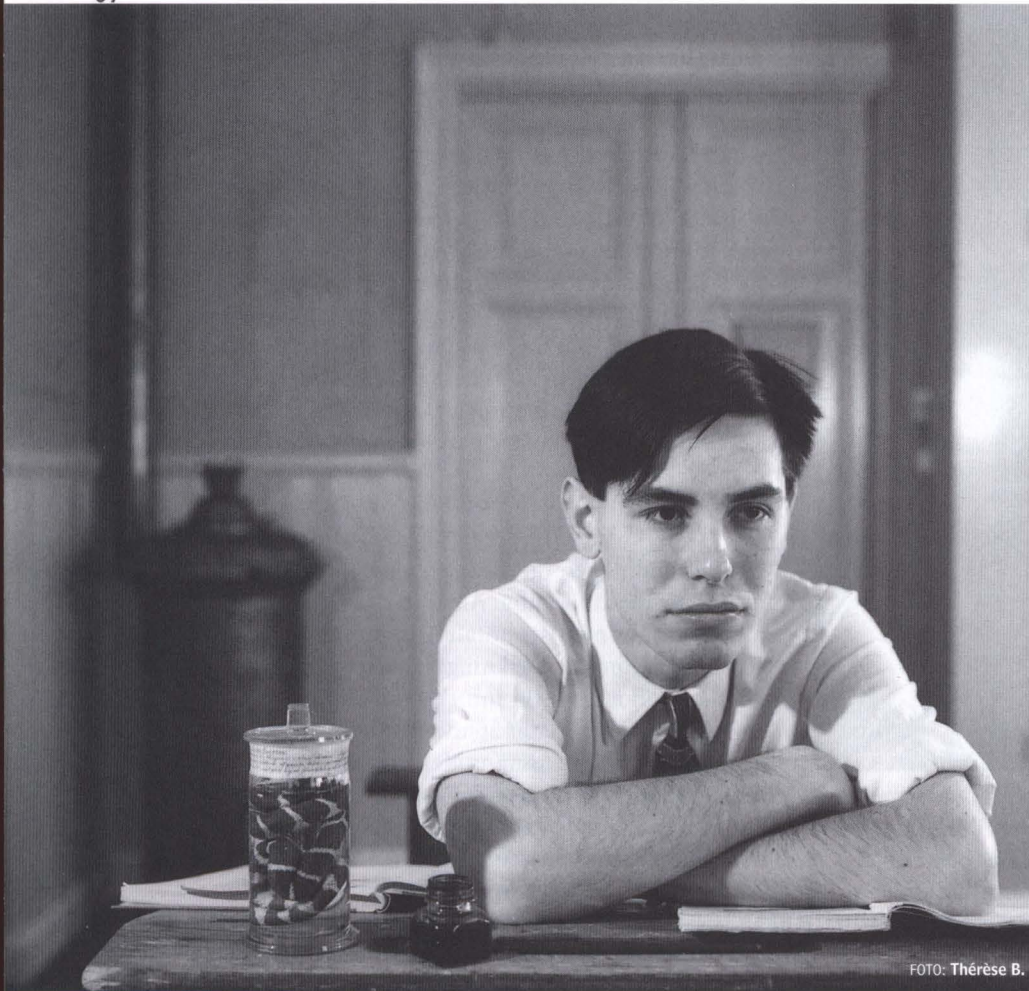


FOTO: Thérèse B.

*Även den bästa bildningsgång kan vara svår ibland.*

En rimlig utgångspunkt för alla typer av antagningssystem är att de ska kunna välja ut de studenter som har tillräckliga förkunskaper och ett tillräckligt stort engagemang för att fullfölja sina studier. Allt annat är orimligt och ett slöseri med resurser. Enligt Högskoleverkets egna siffror, avbryter idag 20–25 procent av programstudenterna sin utbildning, vilket är en relativt låg siffra då avhoppet bland de studenter som läser fristående kurser är ännu fler. Antagningen fungerar således inte optimalt.

Internationellt finns det flera system som fungerar bättre än det svenska. University of Oxford redovisar en av de lägsta avhoppsfrekvenserna i världen. Orsaken är enkel. Där genomförs en gedigen antagningsprocess som, med hjälp av betygsurval och obligatoriska intervjuer, testar studenternas förkunskaper och ämnesfärdigheter samt deras förmåga att analytiskt uttrycka sig i tal och skrift.

I samband med intervjuerna undersöks också om studenten skulle trivas med Oxfords sätt att undervisa.

Vissa studenter trivs inte vid ett universitet som kräver att studenten dels genomför ett avslutande prov (som testar de inhämtade kunskaperna under hela den treåriga utbildningen), dels färdigställer omkring 80 uppsatser.

Gunnar Strömmer aktualiserade i våras frågan om vilken typ av rättvisa som ska ligga till grund för studentantagningen vid svenska universitet och högskolor (DN Debatt den 28/1 2004). Är det individens rätt att få en saklig bedömning av sina meriter (processrättvisa) eller är det olika gruppers rätt att finnas representerade (distributiv rättvisa) som ska utgöra grunden för urvalet?

Exemplet från Oxford visar att en noggrann antagningsprocess undanröjer systematiska orättvisor. Det har konstaterats av den forskargrupp som för närvarande analyserar frågan i detalj. Med undantag av att St Hilda's College enbart antar kvinnor, så sker ingen selektion vid antagningen som kan relateras till faktorer såsom kön, civil status, ras, etniskt ursprung, hudfärg, religion och social bakgrund. Antagningen vilar helt på meritokratisk grund.

I Oxford tillämpas principen om processrättvisa, eftersom man anser att varje student måste bedömas individuellt utifrån sina inhämtade kunskaper och färdigheter. Dessa testas dåligt i nationella antagningssystem som det svenska. Genom en decentraliserad antagning kan avhoppet från utbildningarna reduceras till ett minimum och en rättvis studentantagning äga rum!

Om principen om processrättvisa inte utgör grunden för all antagning får ekonomisk, social och etnisk bakgrund ökad betydelse. Det är alltså den distributiva rättvisepolitiken – med kvotering och social ingenjörskonst – som öppnar för godtycke och orättvisor vid svenska universitet och högskolor samt bygger in motsättningar mellan medborgare i samhället.

Ett delegerat antagningssystem bidrar till en tydlig rollfördelning mellan olika universitet. Varje universitet kan därmed erbjuda olika pedagogiska och utbildningsmässiga lösningar, vilket förstärker den tankemässiga mångfalden i systemet.

## TANKEMÄSSIG MÅNGFALD

Universiteten tillskrivs ofta funktionen av att vara "samhällets självkritiska spegel". Med denna metafor avses att universitetens forskare har som uppgift att analysera samhället och dess beståndsdelar på ett, från statsmakten och näringslivet, oberoende sätt. Med bibehållen vetenskaplighet ska forskaren avgöra vilket problem som är värt att undersöka samt välja teoretisk utgångspunkt och göra nödvändiga metodologiska ställningstaganden. Forskaren äger och förfogar därefter ensam över forskningsresultaten samt en eventuell implementeringsfas (lärarundantaget).

Det är med andra ord centralt att skilja mellan å ena sidan den vetenskapliga kunskapsalstringen och å andra sidan den politiska makten och inflytandet från näringslivet. Om denna skiljelinje inte dras, riskerar vi att "makten och mammon" (politik och näringsliv) också kontrollerar "sanningen" (den vetenskapliga kunskapen), vilket försvårar både tillhandahållandet av en kunskapsmångfald och medborgarnas möjligheter att delta aktivt i samhällsutvecklingen.

För att undvika eventuella missförstånd är det viktigt att understryka att det ofta är välmotiverat att ha nära samarbeten mellan universitet och politik samt mellan universitet och näringsliv. Det centrala i sammanhanget är att forskaren måste kunna säga upp samarbetet i de fall då en bibehållen vetenskaplighet inte kan garanteras. Saknas denna möjlighet knyts oönskade lojalitetsband.

## MAKTEN TILL UNIVERSITETEN

Den politiska styrningen av landets universitet och högskolor har ökat kraftigt under senare år. Statsmakten har tagit kontroll över område efter område. Förändringarna har genomförts i syftet att öka politikens inflytande på bekostnad av verksamhetens – trots att medborgarnas förtroende för akademien är avsevärt större än för politikerna. Därmed har förutsättningarna för inom-vetenskapliga prioriteringar minskat radikalt.

Listan över politikernas ökade styrning av vetenskapssamhället kan göras lång. Ett talande exempel är 1998 års beslut om att ersätta rektorns självklara funktion, som lärosätets främsta företrädare, med en extern politiskt tillsatt styrelseordförande. Idag kan regeringen genom sin majoritet i styrelserna och genom de utsedda styrelseordförandena runt om i landet totalstyra landets vetenskapliga verksamhet.

Ytterligare ett exempel på regeringens centralistiska styrning är etablerandet av 16 forskarskolor. Forskarskolan, enligt "USA-modellen" (se DN Debatt, 15/5 2004), är visserligen ofta välmotiverad, men det är

olämpligt att politiker, som saknar forskningsfronts-kompetens, avgör vilka ämnen och vilka universitetsstäder som ska tilldelas forskarskolor.

Regeringens agerande är lika orimligt som att politikerna skall bestämma repertoaren på Dramaten eller lägga sig i Högsta Domstolens beslut! Även om det är svårt att avgöra exakt vilka konsekvenser som regeringens ökade toppstyrning har fått för de vetenskapliga kvalitetsbedömningarna, råder det inga tvivel om att det har blivit mycket viktigare för universitetsledningarna och forskarna att presentera sin forskning i ljuset av det som för tillfället anses vara politiskt gångbart. I annat fall uteblir resurserna!

För att universiteten ska kunna försvara den framtida forskningens internationella konkurrenskraft, behövs inte bara 7,5 miljarder årligen, utan även institutionella förändringar av systemet. Universiteten bör styras lokalt på mandat av verksamheten och inte på mandat av regeringen. Rektor bör betraktas som forskarnas, lärarnas och studenternas främste företrädare samt vara styrelsens ordförande och anställd av verksamheten. Frågor som rör styrelsens storlek och utseende bör avgöras av det enskilda lärosätet.

Universitetens självstyre är så viktigt att det borde skrivas in i grundlagen.

Genom grundlagsskydd skulle den akademiska friheten förstärkas och det politiska manöverutrymmet begränsas. Samtidigt bör professorernas fullmakter återskapas, vilket skulle leda till att det på nytt blir svårt för statsmakten att göra sig av med "obekväma" forskare. Den rådande samhällskritiska debatten – där i huvudsak de fullmaktsskyddade professorerna (såsom Stig Strömholm, Bo Sundqvist, Leif Lewin, Tore Frängsmyr och Bo Rothstein) har levererat merparten av de för statsmakten obehagliga "sanningarna" – understryker nämnda behov. Samhället och dess invånare gagnas av att vissa institutioner – såsom rättsväsende, kultur och vetenskap – slipper ta hänsyn till dagspolitiska trender.

Den tankemässiga mångfalden, som utgör vetenskapssamhällets livsnerv, kan inte initieras uppifrån, utan måste växa fram underifrån. Därför bör "fakultetsanslagen" öka. Samtidigt är det viktigt att unga begåvade forskare kan behållas inom akademien med hjälp av mer kortsiktiga postdoktorala anslag. I annat fall riskerar vi att tappa i kvalitet i samband med den stundande generationsväxlingen.

Dessa förslag bör beaktas seriöst och kunna utgöra grunden för en gemensam borgerlig utbildningsagenda.

## Christopher Lagerqvist

(christopher.lagerqvist@ekhist.uu.se) är doktorand i ekonomisk historia samt ledamot av Forskningspolitiska rådet, Uppsala län.